

GEORG SİMMELE'İN ŞEHİR SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA MODERN TOPLUMLARA YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ

Ali Seyyar¹

¹ORCID ID: 0000-0001-8103-0954

Mehmet Aysoy²

²ORCID ID: 0000-0003-1030-2777

Öz

Genelde toplumsal etkileşimler ve bunlar aracılığıyla gerçekleşen toplumsal süreçler üzerinde çalışmalarda bulunmuş olan Georg Simmel, çağının modern toplumlarını sadece felsefik bir yaklaşımla değil aynı zamanda şehir sosyolojisi bağlamında da araştırmıştır. Bu çerçevede bu makalede ilk önce Simmel'in bilimsel çalışmalarında moderniteyi simgeleyen modern kavramını hangi bağlamda ve hangi teorik ve yöntemsel yaklaşımla ele aldığı ortaya konulmuştur. Ayrıca Simmel'in modernite ve modern insan ile ilgili düşünceleri, büyük şehir sakinleri, nevrasteni ve para (ekonomisi) üzerinden incelenmiştir. Simmel'e göre büyük şehirlere mahsus unsurların başında para ekonomisi gelmektedir. Bunun için Simmel, örneğin entelektüellik ve şehir toplum arasındaki ilişkiyi, "toplumlaşma" çerçevesinde incelemiştir. Makale, günümüz modern şehir yaşamının sosyo-ekonomik, sıhhi ve kültürel sorunlarının Simmel'in kuramsal çalışmalarıyla daha iyi açıkladığından dolayı önemli bir açılım sergilemektedir. Makalenin amacı, büyük şehri modernliğin bir simgesi ve içinde yaşayan bireyleri modern toplumun en önemli parçası olarak karakterize eden Simmel'in şehir hayatının karmaşık ilişki ağlarını ortaya koymaktır. Araştırmanın nihayetinde şehir toplumunun tek boyutlu bir süreç olmaktan ziyade karşılıklı zıt kuvvetler ve duygular eşliğinde bir sosyal etkileşim sistemi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu anlamda Simmel'in dünya görüşünde modernite, hep şimdiki zamanı içine alan anlık bir sosyal olgudur.

Anahtar Kelimeler: *Şehir Sosyolojisi, Modernite, Modern Toplum, Büyük Şehir, Nevrasteni, Para Ekonomisi*

Atf için:

Seyyar, A., & Aysoy, M. (2023). George Simmel'in Şehir Sosyolojisi Bağlamında Modern Topluma Yönelik Düşünceleri. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 33, ss. 264-288.

1 Prof. Dr., Emekli ve Bağımsız Araştırmacı, Sakarya/Türkiye, aa.seyyar@gmail.com

2 Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara/Türkiye, maysoy@ybu.edu.tr

GEORG SIGMELS THOUGHTS ON MODERN SOCIETIES IN THE CONTEXT OF URBAN SOCIOLOGY

Abstract

Georg Simmel, explored the modern societies of his time not only with a philosophical approach, but also within the framework of urban sociology. Within this framework, this paper will firstly examine in which context and with which theoretical and methodological approach Simmel treated the concept of modernity, which symbolises modernity in his scientific studies. Furthermore, Simmel's thoughts on modernity and modern man are analysed on the basis of big city dwellers, neurasthenia and money (economy). According to Simmel, the money economy is one of the most important elements inherent to big cities. For this reason, Simmel, for example, analysed the relationship between intellectuality and urban society within the framework of "socialisation". The aim of the article is to show the complex web of relations of Simmel's city life, which characterises the big city as a symbol of modernity and the individuals living in it as the most important part of modern society. At the end of the study, it was established that urban society is a system of social interaction accompanied by opposing forces. So, modernity is an immediate social phenomenon that always affects the present.

Keywords: *Urban Sociology, Modernity, Modern Society, Big City, Neurasthenia, Money Economy*

GİRİŞ

Almanya'nın en büyük kenti olan Berlin'de dünyaya gelen kültür felsefeci ve sosyolog Georg Simmel (1858-1918), birey ve toplum arasındaki etkileşimler üzerine yaptığı araştırmalarla bir bilim dalı olarak modern sosyolojinin en önemli kurucularından biri olarak kabul edilmektedir. Simmel, aynı zamanda estetik, kültür, ahlâk ve hayat felsefesi gibi metafizik konulara yönelen seçkin bir filozoftur. Yaklaşık 30 kitap ve 250'ye yakın makaleden oluşan çok yönlü külliyatını bir bütün olarak değerlendirdiğimizde Simmel'in "modernite" kavramını ne kadar kalıcı bir şekilde şekillendirdiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim Frisby (1989, s.46), Simmel'i "modernliğin ilk sosyoloğu" olarak tanımlamıştır.

Modernite veya modernlik (İngilizce: Modernity. Almanca: die Moderne), genel anlamda belirli bir içeriği olmayan, göreceli olarak bir işarete dayanan bir kavramdır. Bir yönüyle bir hâlden başka bir hâle geçilmesi ve yeni bir durumun oluşturulması anlamına gelmektedir. Modern yaşam tarzını ve ilerici-liği simgeleyen modernlik, eski ve geçmişte kalan her şeyden daha üstün bir yaşam tarzını ve bilincini, aynı zamanda bir insanın yaşadığı zamanın bütün yaşanmış zamanlardan daha yüksek bir standarda ulaşmış olduğu görüşünü içeren psikolojik bir tutum ve davranış biçimidir (Seyyar, 2007, s.669).

Yahudi kökenli bir Alman bilim insanı olarak Simmel, 19. yüzyılın modern toplumlarını şehir sakinlerinin tutum ve davranışlarının yanında şehir hayatını para ekonomisi ile ilişkilendirdiği için, sadece modernliğin değil şehir sosyolojisinin¹ de ilk sosyoloğu olarak kabul edilmektedir. Simmel (1903), Dresden kentinde yaptığı bir sunum için hazırladığı ve 21 sayfadan oluşan "Büyük Şehirler ve Entelektüel/Zihinsel Yaşam" (Die Großstädte und das Geistesleben) isimli makalesi, onun şehir sosyoloğu unvanını almasını sağlamıştır. Nitekim Chicago'lu sosyal bilimci Louis Wirth, Simmel'in bu makalesini "sosyolojik açıdan kent üzerine yazılmış en önemli makale" olarak değerlendirmiştir (Wirth, 1925, s.219).

Simmel'in yaklaşımı, özellikle şehir halkı bağlamında bireysel görüntü ve olaylardan yola çıkarak, resmin bütününe ulaşmak için, karmaşık hâle gelen

1 Şehir Sosyolojisi (Kent Toplum Bilimi), şehirlerin yapısını, işleyişini, büyümesini, ortamını, sosyal ilişkilerini, göç olgusunu, şehirlleşme, şehirlileşme süreçleri gibi değişik sosyal konuları ve sorunları inceleyen sosyolojinin bir alt dalıdır. Şehir sosyologlar, genelde sosyolojinin bütün temel kavramlarıyla ve teorik yaklaşımlarıyla kentin sosyo-ekonomik ve kültürel hayatını incelemekte ve kentte yaşanan sosyal sorunları ve gelişmeleri tahlil etmektedir. Araştırma alanlarının başında genelde kent hayatı ile kırsal hayat arasındaki farklılıklar, kentte sosyal dayanışma ve yabancılaşma gibi konular gelmektedir (Seyyar, 2007, s.972).

modern hayatın izini sürmekten ibaret olmuştur. Bu çerçevede moderniteyi açıklamak için, çok sayıda sosyolojik, felsefi, kültürel ve estetik makale ve kitap yazmıştır. Tek tek olayların, görüntülerin ve deneyimlerin arkasındaki unsurlara dikkatlice bakıldığında modern toplumlara özgü ortak bir yaşam tarzının ortaya çıkmış olduğunu görmek mümkündür. Simmel, modernliğin kendine has özelliklerini ağırlıklı olarak şehir sakinleri üzerinden büyük şehir hayatının özellikleri, nevrasteni² ve para ilişkileri olmak üzere üç olgu üzerinden ele almıştır.

Bu doğrultuda bu makalenin amacı, Simmel'in şehir sosyolojisi bağlamında modernitenin özünü nasıl kavradığını ortaya çıkartmaktır. Bu makalede modern yaşamı yansıtan yukarıdaki örnek karakteristik olgular üzerinden Simmel'in algıladığı modernite kavramına bir açıklık getirilecektir. Makalede ayrıca insanın modernitenin meydana getirdiği bu olgusal değişime karşı davranışsal olarak nasıl bir tutum ve davranış sergilediği, toplumsal değişime karşı ne ölçüde uyum sağlayabildiği ya da kendini onunla ne ölçüde uzlaştırabildiği de Simmel'in düşünceleri doğrultusunda gösterilecektir.

1. Simmel'in Bilimsel Çalışmalarında Modernite

Werner Jung (1990, s.23-27), Simmel'in akademik çalışmalarını dönemsel olarak üç ana kategoriye göre tasnif etmektedir. Buna göre Simmel, birinci dönemde sinir iletimi, işitme ve görme üzerine araştırmalarda bulunmuş olan Alman fizyolog ve fizikçi Hermann von Helmholtz'un (1821-1894) dışında İngiliz biyolog ve doğa tarihçisi Charles Robert Darwin'in (1809-1882) çalışmalarına ilgi göstermiştir. Bunun ötesinde bilhassa İmmanuel Kant'ın (1724-1804) eserlerinden etkilenip özellikle bilimsel atom teorileri, pragmatizm, evrim teorisi ve halkların psikolojisinden esinlenerek, üç büyük eser kaleme almıştır:

a) Toplumsal Farklılaşma Üzerine (Über sociale Differenzierung/1890),

2 "Sinir Zayıflığı" anlamına gelen Nevrasteni, eski Yunancadan gelmektedir. Nitekim nöron, sinir ve asthenes, zayıf anlamına gelmektedir. Nevrasteni (İngilizce: Neurasthenia. Almanca: Neurasthenie), artan yorgunluk veya fiziksel güçsüzlük ve bitkinliğin yanı sıra baş dönmesi, baş ağrısı ve otonom sinir fonksiyon bozukluğunun diğer semptomları ile karakterize edilen bir psikolojik bozukluk veya hastalık türüdür. Günümüzde nevrasteni semptomlarını içeren başka klinik tablolar (depresyon ve tükenmişlik gibi) tanımlandığından, artık nadiren teşhis edilmekte ve psikoterapi ve psikiyatri uygulamalarında neredeyse hiç rol oynamamaktadır. Ancak geçmişte farklı sosyo-kültürel çevrelerden etkilenen nevrasteni tanı kriterlerinin tarihini ve sosyolojik boyutunu inceleyen çok sayıda çalışma yapılmıştır. Nevrasteni, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında çarpık kentleşme ve hızlı sanayileşme ile birlikte daha çok üst sosyal sınıfın moda hastalıklarından biri olarak da görülmüştür (Myeong vd., 2017, s.230-231).

b) Tarih Felsefesinin Sorunları (Die Probleme der Geschichtsphilosophie/1892),

c) üAhlâk Bilimine Giriş (Einleitung in die Moralwissenschaft/1892-93).

Bu dönemde Simmel, toplumun bütün bireylerine fayda sağlama şartına bağlı olarak her fikrin doğru olduğunu ileri sürmüştür. İkinci dönemde Simmel'in ilgisi, Paranın Felsefesi (Philosophie des Geldes/1900) kitabı ile sosyolojik sorunlara kaymıştır. Bu dönemde Tarih Felsefesinin Sorunları (1905/1907) kitabını yeniden gözden geçirmiş ve Sosyoloji (Soziologie/1908) kitabını yazarken, yine ağırlıklı olarak Kant'a atıfta bulunmuştur. Simmel, ayrıca Alman tarihçi, psikolog, sosyolog ve çok yönlü bir hermenötik filozof olan Wilhelm Dilthey (1833-1911) ile "Yeni Kantçı" düşünce akımına mensup Alman filozofların görüşlerine ilgi göstermiştir. Bunların başında Wilhelm Windelband (1848-1915) ve Heinrich John Rickert (1863-1936) gelmektedir. Bu dönemde daha çok sosyal etkileşim, biçim-içerik sorunu, görecelik (rölativizm) ve felsefe ile sosyoloji arasındaki ilişki gibi konuları işlemiştir (Jung, 1990, s.27-28). Simmel, uzun zamandan beri doğa bilimleri kapsamında kendini gösteren pozitivistimin içeriğinin genişlediğini ve natüralizm sayesinde kendi öz varlığına kavuştuğunu ileri sürmüştür. Bu anlamda analiz edilmesi ve belirlenmesi gereken konuların başında maddi nesnelere ve mahiyetleri gelmesi gerektiğini dillendirmiştir (Simmel, 1989-2015, 18, s.196).

Hayatının son safhasında ise Simmel, gerçekliği kavramak için sezgi süreçlerinin soyut rasyonalizm ve bilimden daha anlamlı olduğunu ortaya koyan Fransız filozof Henri-Louis Bergson'un (1859-1941) çalışmalarını inceledikten sonra Biçim-İçerik Düalizmini (Form-Inhalt-Dualismus) fikir olarak genişleterek, Hayat-Biçim-İçerik Üçlüsü (Triade Leben-Form-Inhalt) felsefesini ortaya çıkartmıştır. Hayat felsefesine ait "hayat, hangi biçimlerde tezahür eder?" veya "kendini ifade etmek için, hayat, hangi biçimlere ihtiyaç duyar?" gibi sorulara bir açıklık kazandırmak amacıyla Simmel, olayları yeni bir metafizik bakış açısıyla değerlendirmiştir. Burada olayların asıl çıkış sebeplerinin özne ve nesne, öznel ve nesnel kültür arasındaki aşılması mümkün olmayan zıtlıklarda aranması gerektiği tezi öne sürülmüştür. Bu son aşamada ortaya çıkan en önemli eserlerin başında Felsefi Kültür (Philosophische Kultur/1911), Goethe (1913) ve Rembrandt (1916) üzerine yazılmış monografiler ile Hayata Bakış (Lebensanschauung/1918) kitabı gelmektedir (Jung, 1990, s.28).

Simmel, 1880'lerin sonlarından itibaren kendisini "yeni kültür hareketi" olarak da adlandırdığı natüralizm hareketinin bir parçası olarak ko-

numlandırırmış ve bu çerçevede “modern” kelimesini kullanmıştır (Simmel, 1989-2015, I, s.280). Çalışmalarının bütününe bakıldığında Simmel'in, “modern” kelimesini 1890'ların başlarından itibaren genelde somut bir nesne ile birlikte kullanmış olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin “modern dünya görüşü”, “modern bilimsellik”, “modern yaşam felsefesi”, “modern ruh”, “modern zihniyetin oluşumu”, “modern zaman”, “yaşama modern bakış” ve hatta “yaşama en modern bakış” gibi kavramlar, çalışmalarında yer almıştır.

Para Felsefesi (1900) kitabında ise Simmel, “modern kültür” ve “modern yaşam tarzı” kavramlarını ön plâna çıkartmıştır (Simmel, 1989-2015, I). Simmel'in zihni yapısında “modern”, anlamsal olarak “yeni”, “zamansal olarak daha genç” ve “ilerleme” ile bağlantılı olduğu gibi modernite de her zaman “modern ruh” veya “modern entelektüel/zihinsel yaşam” anlamındadır. Bu bağlamda Simmel, “modern” kelimesini, çoğu zaman “yeni” ile birlikte kullanmış ve bu iki kelimeyi felsefi olarak sadece sanat felsefesinde değil aynı zamanda estetik, sosyal eleştiri, pozitivism, evrimcilik, halk psikolojisi ve sosyoloji gibi birçok alanda da yansıtmaya çalışmıştır.

1.1. Simmel'in Modernite Anlayışında Teorik ve Yöntemsel Yaklaşım

Günümüze kadar bilim insanları, özellikle aydınlanma süreciyle birlikte modern ile ilişkili olan kavramların temeline inmeye çalışmış ve sosyo-ekonomik yansımalarının etkilerini araştırmıştır. Ancak Simmel, para ekonomisinin felsefik ve ahlâkî boyutlarının yanında kent sorunlarına odaklanması ile örneğin tarihsel analizlerinde üretimi, çalışma hayatını veya modern sanayi kollarını ele alan çağdaşları Karl Marx (1818-1883) ve Max Weber'den (1864-1920) farklı olarak başka bir alana yönelmiştir. Simmel'in gündelik yaşamın yüzeyine ilişkin betimlemeleri daha çok insan ilişkileri, mübadele³ ve tüketimle dayanmakta ve bu nedenle çalışmaları, büyük ölçüde sınıfsal çatışmalar, toplumsal cinsiyet, yoksulluk, refah veya etnik gruplar gibi sosyo-ekonomik sorunların dışında kalmıştır. Simmel, modernitenin izini sürerken, yöntem olarak aşağıdaki temel fikirleri ön plâna çıkartmıştır:

Tarihsel Köklerinden Uzak Modernite Anlayışı veya Modernliğin Zamansızlığı: Modernitenin kavramsal içeriğine

3 Mübadele kavramı, “kişilerin diğer ihtiyaçlarını karşılamak üzere üretim fazlalıklarını değiş-tokuşa arz ettiği toplumsal etkileşim” anlamına gelmektedir. Mübadelede ana belirleyici unsurların başında gereksinim duyulan malın veya hizmetin temini ve tüketimidir (Karakaya, 2015, s.50).

ulaşabilmek için, Simmel, çeşitli sosyolojik, felsefi veya estetik konuları seçip biriktikten sonra yazıya dökmüştür. Simmel, çalışmalarının felsefe ya da estetik gibi tek bir bilim dalı çatısı altında sınıflandırılmasına rıza göstermemiştir. O, çalışmalarını yaşadığı dönemde egemen olan Tarihselcilik krizinin aşılmasına bir katkı olarak görmüş ve bu nedenle çalışmalarının “Zamansızlık” ve “Zamanüstülük” çerçevesinde ele alınması gerektiğinin altını çizmiştir (Lichtblau, 1997, s.18-23). Simmel, Weber’den farklı olarak modernite teorisi üzerine sistematik bir yaklaşımla tarihsel analizlerde bulunmamıştır. Frisby (1984, s.17-18), bu nedenle Simmel’in modernite teorisini şimdiki zamana dönük bir inceleme olarak değerlendirmektedir. Modern toplumun tarihsel köklerine inmeden modernliği kavrayabilmek mümkün müdür? Simmel, bunu en azından toplumsal etkileşim biçimlerine ve dolayısıyla modernliğin deyim yerindeyse “enstantanelerine” yani anlık görüntülerine başvurarak başardığını söyleyebiliriz (Frisby 1984, s.76-77). Nitekim “Büyük Şehirler ve Manevi/Entelektüel Hayat” (Die Grosstädte und das Geistesleben) isimli makalesinde Simmel, gayesinin hayatın bireysel ve birey-üstü içerikleri arasındaki bağlantı ile kişiliğin dış güçlere karşı uyumunu araştırmak olduğunu beyan etmiştir (Simmel 1903, s.116). Simmel’e göre, modernliğin özünü tarihsel geri dönüşlerden ziyade spesifik olarak modern hayatın ürünlerinin mahiyetinde, bir başka deyişle kültür bedeninin ruhunda aramak gerekmektedir (1903, s.116). Frisby’ye göre Simmel’in modernliği bu nedenle modern toplumlarda görülen belirli bir tecrübe ve yaşanmışlığa dair bir yöntemdir. Ne var ki bu tarz tecrübe ve yaşanmışlık, sadece içsel-ruhsal reaksiyonlardan ibaret değildir. Modernite, aynı zamanda insanın içsel yaşamın bir bileşenidir. Buna göre dış dünya, iç dünyanın bir parçası haline gelmektedir (Frisby, 1984, s.19). Bu tespit, aynı zamanda Simmel’in aşağıdaki modernite tanımında da ifade edilmektedir: “*Modernitenin mahiyeti haddizatında psikolojizmdir, aslında iç dünya hükmünde olan içimizdeki reaksiyonlara göre dünyanın yaşanmışlığı ve yorumlanmasıdır*” (Simmel, 1989-2015, 14, s.346). Burada mahiyetten, nesnenin karmaşık özel süreçlerinin açıklanabilen özelliklerin, ilişkilerin ve yasal kuralların

kavramsal özü anlaşılmalıdır. Psikolojizm (Psychologismus) ise genel anlamda psikolojik olarak anlama/idrak etme ve bunun kullanım olanağını abartarak değerlendiren bir doktrindir (Seyyar, 2007, s.760). Felsefi problemleri, psikolojinin konularına indirgeyen psikolojizmin buradaki anlamı ise, ruhsal yaşanmışlıklara, deneyimlere, süreçlere ve psikolojik yapılara atfedilen bir olgudur. Simmel'in modernite ile ilgili yukardaki soyut tanımlamasıyla modernitenin sosyal teorisini ortaya koyduğuna dair görüşlerin yeterince güçlü olmadığını belirtmek gerekmektedir. Nitekim Simmel'i modernitenin önemli bir teorisini olarak en tutarlı bir şekilde yorumlayan Frisby bile Simmel'in kurumsal teori ile ilgilenmediğini itiraf etmiş ve eserlerinde özellikle belirli modern olguların veya kurumların tarihsel analizlerine neredeyse hiç rastlanmadığını kabul etmek zorunda kalmıştır (Frisby, 1989, s.10). Simmel'in modernite tarihinin para ekonomisi ile başladığına dair teorisi bir dereceye kadar kabul görmektedir. Ancak Simmel, para ekonomisini tarihsel olarak yeterince konumlandırmadığı için, modernitenin ne zaman başladığı ve onu tam olarak neyi karakterize ettiği konusu halen belirsiz kalmaktadır. Kaldı ki tarihsel olarak değişen para ekonomisinde bireylerin paraya karşı tutum ve davranışları yani deneyimleri de her zaman aynı kalmamıştır. Dolayısıyla Simmel'in para ekonomisinde insan para ilişkisinin dinamik süreçleri özellikle tarihsel arka planı bağlamında eksik kaldığı düşünülmektedir.

Amaçsal Olarak Sonuçtan Ziyade Bütünlük: Bir olgunun tarihsel bağlamından kopuk parçalı ve geçici bir gerçekliğin elde edilebilmesi hayli güçtür. Simmel, özellikle Paranın Felsefesi adlı eserinde gerçekliğin bütün boyutuna erişebilmek için, bütünlükten yola çıkmak yerine bütünlük içinde hedefi aramıştır. Simmel'e göre, tek tek olayların ve sorunların ele alınması, genel bir tabloya o kadar kolay dönüştürülemez, tam aksine, bunlar bütünlük ile bağlantılıdır. Buradaki sorun, hakkını verebilmek düşüncesiyle oldukça sınırlı ve küçük tutulmuştur, ta ki genişleme sürecinde bütünlüğe ve genele doğru adım atılabilsin (Simmel 1977, s. VIII). Gültekin (2007, s.232) de "günlük hayatın, görünür ve somut ilişkilerin sosyoloğu" olarak tanımladığı Simmel'in "sosyolojisinin temeli olarak somut ilişkileri tek tek

değil, bağlamları içerisinde aldığı" ifade etmektedir. "Çünkü bağlamları somut ilişkileri bütüne götürmekte ve onları bütünün içinde anlamlandırmaktadır".

Statik Yerine Süreç Temelli İlişkisel Kavramlar: Modernitenin özellikleri sürekli olarak bir değişim halinde olduğu için, etkileşim ve sosyalleşme gibi ilişkisel kavramlar, sosyal gerçekliğin süreçsel karakterinin hakkını verebilmek adına örneğin statik toplum kavramından daha açıklayıcıdır. Her şeyin birbiriyle olan bağlantıları ve bütünlüğe ile olan ilişkilerine yönelik Simmel'in açıklamaları şu şekildedir: "Düzenleyici bir dünya ilkesi olarak, her şeyin diğer her şeyle bir tür etkileşim içinde olduğunu, dünyadaki her nokta ile diğer her nokta ve diğer güçler ile karşılıklı ilişkiler içinde olduğunu var saymak zorundayız" (Simmel, 1890, s.130). Burada en az iki kutup söz konusudur ve bunlar bireyler, gruplar veya diğer sosyal yapılardan meydana gelebilmektedir. Simmel'e göre toplum, birden fazla bireyin etkileşime girdiği yerde başlamakta ve sosyoloji de bu etkileşimlerin şekillendiği biçimlerin bilimidir. Bir başka deyişle, etkileşimlerin bütünü, toplumu oluşturmaktadır. Ancak burada "sosyolojinin neliğini toplumsal etkileşim biçimlerinin incelenmesi noktasında anlamlandıran" Simmel, toplum dinamiklerini ve sosyal değişimi daha iyi açıklayabilmek için, toplum (Gesellschaft) kavramı yerine yönetsel bir yaklaşımla süreç içerikli toplumlaşma (Vergesellschaftung) kavramını tercih etmiştir (Korte, 1992, s.88-89. Karakaya, 2018, s.91). Dolayısıyla özellikle büyük şehir, Simmel'in sosyolojisinde merkezi bir rol oynamaktadır, çünkü toplumlaşma biçimleri, yani bireylerin birbirleriyle ilişki kurma şekilleri, şehirleşme süreçlerinde olduğu gibi, bireylerin sayısı ile birlikte değişmektedir.

Özel Bir Araştırma Konusu Olarak Para: Bütünlüğü ortaya çıkartabilmek için, her nesne aynı derecede etkili olmamaktadır. Simmel, bundan dolayı moda, estetik, sosyallik ya da insan ilişkileri gibi gündelik olguların yanında özellikle merkezi bir araştırma konusu olarak para ekonomisini ve onun değişik sosyo-kültürel alanlara yönelik etkilerini ele almıştır. Simmel, paranın mutlak gücüne özel bir önem verse de, öznel deneyime ve estetik boyuta da ayrı ve daha yüce bir değer

vermesiyle paranın diğer sosyal alanlarla olan etkileşimini daha somut olarak ortaya koymuştur (Lichtblau, 1997, s.16-17). Nitekim Simmel, Paranın Felsefesi'nin Giriş kısmında şöyle bir açıklama yapmıştır: "Sorunun kapsam alanında para, ilişkilerin ortaya konulmasını sağlayan sadece bir araç, madde ya da örnektir. Bu ilişkiler, en dışsal, en gerçekçi, en rastlantısal görüntüler ile varlığın en ideal potansiyelleri, bireysel yaşamın ve tarihin en derin akımları arasında cereyan etmektedir" (Simmel, 1977, s.VII).

2. Simmel'e Göre Modernitenin Unsurları ve Modern İnsanın Özellikleri

Simmel'in kitap ve makalelerinin çoğu, sadece ilgili inceleme nesnesi veya konusu ile sınırlı kalmamaktadır. Multi-disipliner bir yaklaşımla incelenen süreçler, genellikle diğer alanlarla olan ilişkilere de hitap etmektedir. Frisby'ye (1984, s.78) göre, Simmel'in dünya görüşünde modernliğin içeriği ile ilgili üç ana deneyim bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla büyük kentlerin gelişimsel süreçleri, şehir toplumlarının nevroitik halleri ve para ekonomisinin ortaya çıkarttığı sonuçlardır. Deneyimlerin elde edildiği bu örnek üç alandan yola çıkılarak, Simmel'in moderniteye yaklaşımı ve bulguları ele alınacaktır. Bu alanların her biri, ayrı ayrı incelenecek olsa da, birbirleriyle yakından bağlantılı olduğu da bu vesile ile ortaya çıkacaktır. Aynı zamanda bu bağlam doğrultusunda Simmel'in moderniteye yüklediği anlam belirgin hale gelecektir.

2.1. Büyük Şehir Sakinlerinin Özellikleri

Simmel'in büyük şehir yaşamı ile ilgili deneyimi, doğduğu, büyüdüğü ve 1893'ten 1912'ye kadar özel doçent olarak ders verdiği Almanya'nın en büyük şehri olan Berlin'e dayanmaktadır. Berlin, 1870'lerden itibaren bir dünya metropolü haline gelmiştir. 1871'de 825 bin nüfusu olan şehir, 1910'te 2 milyonuna ulaşmıştır (<https://berlingeschichte.de>, Erişim Tarihi: 29.12.2022). Bu zaman diliminde sanayileşme hızla artmış ve sermaye ile emek arasındaki uçurum ortaya çıkmıştır. Simmel için büyük şehir, yalnızca sosyolojik etkileri olan bir alan değil, aynı zamanda mekânsal olarak meydana gelmiş sosyolojik bir gerçektir (Simmel, 1908, s.696-697). Şehir, bir yandan sosyal farklılaşmanın, çeşitli sosyal ağların ve birbirini tanımayan belirsiz grupların toplanma noktası, diğer yandan da gettoleşmada görüldüğü üzere sosyal mesafenin de mekânıdır (Frisby, 1989, s.84).

Simmel (1903), “Büyük Şehirler ve Entelektüel/Zihinsel Hayat” (Die Grossstädte und das Geistesleben) adlı makalesinin Giriş kısmında şunları kaydetmektedir: “Modern yaşamın en derin sorunları; bireyin, toplumun, tarihsel mirasın, dış kültürün ve yaşam teknolojisinin üstün güçlerine karşı kendi varlığının bağımsızlığını ve biricikliğini koruma iddiasından kaynaklanmaktadır.” Şehir sakinleri, sosyal-teknik bir mekanizma içinde kaybolma tehdidiyle karşı karşıya geldikleri için, buna karşı direnç göstermek zorunda kalmaktadır. Bundan dolayıdır ki Simmel, kişiliğin korunmasına yönelik olarak büyük şehrin içerik olarak bireysel ve birey-üstü yaşam arasında yarattığı denkleme yoğunlaşmaktadır (Simmel, 1903, s.116). Bu anlamda büyük şehirler, “kişisel olanın üstünde gelişen kültürün gerçek sahneleridir”. Çünkü bu sahneler, bireylerin direnemeyecek kadar bollukta kristalize edilmiş ve şahıslardan arındırılmış bir ruhu yansıtmaktadır (Simmel, 1903, s.129-130).

Kendi kimliğini kaybetme tehdidi ile karşı karşıya kalan şehir insanı, çareyi aşırı bir şekilde önemseydiği bireysellikte ve öznellikte aramaya başlamaktadır. Bu doğrultuda şehir sakinleri arasındaki karşılaşmalar, oldukça gayri şahsi kalmakta ve ilişkiler de ağırlıklı olarak menfaate dayanmaktadır. Herkesin birbirini tanıdığı köy hayatının aksine şehir sakinleri, sadece sınırlı rollerde ve kısa süreliğine bir araya gelmektedir (Tablo 1). Yani bireylerin farklı sosyal çevreleri arasında bir örtüşme meydana gelmemektedir. Örneğin, tüccarlar sadece müşteri olarak, işyerindeki çalışan ile yalnızca iş arkadaşı olarak iletişim kurulmaktadır. Bir başka deyişle şehir yaşamında işlevsel roller, sosyal ilişkileri biçimlendirmektedir. Şehir insanı, bir kişinin başka hangi sosyal çevreye ait olduğunu bilmemekte veya bilmesine gerek kalmamaktadır. Böylece büyük şehir, özellikle yabancıların köyün kapalı sosyal çevrelerine kıyasla daha kolay hareket edebildikleri ve uyum sağlayabildikleri sosyal bir alan olanağı sunmaktadır.

Simmel (1903), bir yaşam biçimi olarak şehirciliğe ve şehirleşmeye bir anlam kazandırmak için, “Şehirde Yaşam Biçimi” ile diğer toplumlaşma biçimleri (Geleneksel Hayat Tarzı) ile sık sık karşılaştırmalar yapmıştır (Simmel, 1903, s.116-117). Jazbinsek (2001, s.4), Simmel’in “Büyük Şehirler ve Entelektüel/Zihinsel Yaşam” makalesinde de geçen bu kıyaslamaları, özet halinde bir tabloya dönüştürmüştür (Tablo 1).

Tablo 1: Simmel'in "Büyük Şehirler ve Entelektüel/Zihinsel Yaşam" Başlıklı Makalesi Doğrultusunda "Şehirde Yaşam Biçimi" İle "Geleneksel Hayat Tarzı" Arasındaki Farklılıklar

	Şehirde Yaşam Biçimi	Geleneksel Hayat Tarzı
Yol gösterici metafor	uzun zincirler	küçük daireler
Ekonomi Biçimi	Ürün üretimi ve para ekonomisinin hâkimiyeti, yüksek derecede iş bölümü	Geçimlik üretim ve doğal ekonominin hâkimiyeti, düşük derecede iş bölümü
Ekonomik temel sorun	"İnsanlar için mücadele" (yeni ihtiyaçların uyandırılması)	"Doğa ile mücadele" (temel ihtiyaçların karşılanması)
Tüketicinin ürünle ilişkisi	Değişim değerine yönelik eğitim, nesnelere karşı "bıkkınlık" ve "mağruriyet", nihai ürünlerin tüketimi	Kullanım değerine yönelik yönelim, farklılıklara duyarlılık, müşteri çalışması
Tüketicinin üreticiyle ilişkisi	Çok sayıda bilinmeyene bağımlılık, olumlu: öngörülebilirlik, olumsuz: acımasızlık/merhametsizlik	Az sayıda bilinene bağımlılık, olumlu: takdir yetkileri, olumsuz: keyfilik
Genel olarak davranışlar	"karşılaşmaların kısalığı ve nadirliği", "çekingenlik/Kayıtsızlık", "sessiz tiksinti"	Karşılaşmaların süresi ve sıklığı, sempati, topluluk duygusu
Birey için kazanç	Bireysel özgürlük	Kolektif destek
Birey için tehlike	Sosyal izolasyon	Sosyal kontrol
İnsanlar neye zorlanıyor?	Resmi prosedürlere uyum, örneğin dakik olma zorunluluğu	Grup normlarına uyum
aracılığıyla farklılaşması	Toplum içinde kişiliğin stilize edilmesi	Grup içinde "kişilik bilgileri"nin elde edilmesi
Hayatın ritmi	Tempo, zıtlıklar, sürekli değişim	Rahatlık, sükûnet, tekdüzelik, tutarlılık
Kişilik kalıpları	Entelektüellik, hoşgörü, rol oynama esnekliği	Duygusalılık, dar görüşlülük, muhafazakârlık, karakterde istikrar
Yaşam ufku	Yakın uzaktır, uzak yakındır; "Kozmopolitizm" (Genişlik)	Yakın yakındır, uzak uzaktır; Taşralılık (Darlık)

Kaynak: Jazbinsek, 2001, s.4.

Simmel, Şehirdeki Yaşam Biçimi'ni, genel olarak Geleneksel Hayat Tarzı ile bir karşılaştırma yaparken, bazen şehri taşra (kırsal alan/köy), bazen büyük

şehri küçük kasaba, bazen de modern çağın metropollerini daha önceki çağların kentleri ile karşılaştırmıştır. Onun için Tablo 1'deki bazı muğlak kıyaslamalar, istem dışı olarak Simmel'in orijinal makalesindeki sistem eksikliğinin bir sonucu olarak belirlenmiştir. Ne var ki Simmel'in incelemelerindeki ve yorumlamalarındaki bu eksiklik, mutlak anlamda entelektüel dikkatsizliği ile açıklanamamalıdır. Geleneksel nedensellik düşüncesine itirazı olan Simmel, çalışmalarında bilinçli olarak sistem karşıtı bir tavır koymuştur (Rickert, 1920, s.26) ve sosyal değişimin belirli faktörlerini tek bir nedene bağlamak yerine tezat gibi görünse de birçok neden üzerinden yorumlamıştır. Örneğin Simmel'e göre bireysel özgürlük, bir taraftan şehirleşmenin bir sonucu iken, diğer taraftan da para ekonomisinin gelişimine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Paradoks gibi algılanabilse de tezatlar üzerinden düşüncede bir ahenk/bütünlük sağlayabilmek, herhalde Simmel'in süreç odaklı dünya görüşünün en önemli karakteristik özelliklerindedir.

Halbuki dönemin muhafazakâr kent eleştirmenleri, metropol kitle kültüründe kişisel olan her şeyin yok edildiğine dair tek taraflı saptamalarda bulunmuştur. Eleştiriler, özellikle şehir sakinlerinin köklerinden koparıldığına ve büyük şehrin ortak bir topluluk ruhundan yoksun kaldığına dayanmaktaydı. Tablo 1'de de görüldüğü üzere Simmel'in çalışmalarındaki diğer kent eleştirmenlere göre farkı, bu homojen entelektüel ortamda gelişmekte olan metropolün sosyal gerçekliğine yönelik daha ölçülü bir analitik çalışma yapmış olmasıdır. Nitekim Simmel, kent sakinlerinin birbirleriyle olan etkileşimini üç özellik üzerinden karakterize etmiştir:

Entelektüellik: Metropollüler, tüm sosyal ilişkilerini rasyonel hesaplamalara göre belirlemektedir. Akıl, çevreden yoğun olarak gelen çok çeşitli uyaranlara karşı en az tepki veren en duyarsız organdır. Rasyonel davranmayı öğreten entelektüelleşme, "bir koruma organı" ve şehrin dayatmalarına karşı öznel yaşamın koruyucusu olarak hizmet etmektedir (Simmel, 1903, s.117-118).

Kayıtsızlık: Şehir sakinleri, belirli bir süreçten sonra her şeyi daha önce deneyimledikleri kanaatine varmaktadır. Onları artık hiçbir şey heyecandırmamakta ve şaşırtmamaktadır, çünkü büyük şehrin sürekli olarak etrafa yaydığı aşırı uyarımlar yüzünden duyular zamanla körelmektedir. Nasıl ki sınırsız bir lüks yaşam, keyfin sarhoşluğu ile bireyleri bazen kibirli ve duyarsız hale getiriyorsa, buna benzer bir şekilde şehir sakinleri de hızlı ve birbirine zıt sosyal değişimlerin zararsız yansımalarından bile kolayca etkilenebilmekte ve hatta sarsılabilmektedir. Simmel'e

göre bunun sonucunda şehir sakinleri, ortaya çıkan yeni uyaranlara karşı yeterince enerji bulamamakta ve tükenmişlik semptomlarının etkisiyle çevreye karşı ilgisiz kalmaktadır. Bu yönüyle büyük şehirler, komşuluk ilişkilerini duyarsız hale getirmektedir (Simmel, 1903, s.121-122). Şehir sakinlerinin sosyal çevreye karşı duyarsız, kayıtsız ve tepkisiz kalmasının belki de en önemli unsuru, para ekonomisinin genişlemesidir. Şöyle ki para ekonomisinin egemenliği altına girmiş olan şehir hayatı, hem nesnellik, hem de öznellik üzerinde bir egemenlik kurmaktadır. "Mübadelede paranın üstlendiği bu araçsal nesnellik, gevşeyen toplumsal bağları da hesaba katınca belli bir kayıtsızlık oluşturmaktadır" (Karakaya, 2015, s. 53).

İletimsizlik: Şehrin her yerinde çok sayıda yabancı insanla sürekli olarak karşılaşmak, şehir sakinlerini epey rahatsız etmektedir. Öyle ki bu rahatsızlık, bireylerin bazen çekingen olmalarına, bazen de (birbirleriyle veya kendileriyle) yabancılaşmalarına yol açmaktadır. Başkalarına karşı "sessizce/gizli tiksinti" duyan bireyler, özellikle yabancı olarak gördükleri kişilere karşı mesafelerini artırmaktadır. Tesadüfen ve anlık olarak karşılaşılan bütün insanlarla, herkesin herkesi tanıdığı kırsal alanda olduğu gibi, samimi bir şekilde irtibata geçmek ve ilişki kurmak, ne mümkündür, ne de güven ortamının yetersizliğine bağlı olarak arzu edilen bir durumdur (Simmel, 1903, s.122-123).

Entelektüelleşme, kayıtsızlık ve iletimsizlik, şehir sakinlerinin birbirleriyle ve sosyal çevreleriyle olan ilişkilerinin belirli bir özelliğini ortaya koymaktadır. Şehir sakinleri arasındaki bu karmaşık ilişki biçimi, büyük şehirlerin yapısal özelliklerini de yansıtmaktadır. Buna bağlı olarak Simmel'in şehir sosyolojisinin temel çerçevesi, üç anahtar kavram ile karakterize edilebilmektedir (Häussermann vd., 2004, s.41).

Çok Boyutluluk: Şehir, özel bir yerleşim biçimi olmasından dolayı büyüklüğü, nüfusu ve yoğunluğu önemlidir. Ayrıca özel bir yaşam biçimi olmasından dolayı mekân ve özel bir ekonomi biçimi olmasından dolayı da para ekonomisi önemlidir.

Etkileşim: Özel kent ekonomisi, kentlinin özel yaşam biçimi, kentin büyüklüğü ve yoğunluğu gibi kente mahsus unsurlar, birbirlerini artan oranda devamlı olarak etkilemektedir. Kaçınılmaz olan karşılıklı etkileşim, büyük

şehrin kendine has özelliğini oluşturmaktadır. Etkileşimde sosyal ilişkilerin sayısı, bir taraftan yoğunlaşmakta, diğer taraftan da ilişkinin kurulduğu alanla bağ giderek zayıflamaktadır. Bu şekilde meydana gelen çok farklı ve gevşek ilişkiler alanı, bireysel özgürlüğün artışına yol açmaktadır (Gültekin, 2007, s.240).

Üretkenlik: Ekonomik olarak üretken bir mekân olan büyük şehir, son derece farklılaşmış bir işbölümüne ve para ekonomisine sahiptir. Bireyler, bu doğrultuda rasyonel-maddeci-hesapçı bir tutum ve davranış sergilemektedir. Kültürel olarak üretken bir mekân olan büyük şehir, bireylerin aydınlanmasına (entelektüelleşmesine) ve zevke dayanan tercihlerinde farklılaşmasına yol açmaktadır. Sosyal olarak üretken bir mekân olan büyük şehir, aynı zamanda bireyselleşmenin de merkezidir. Kısacası büyük şehir, “en yüksek ekonomik işbölümünün” ve buna bağlı olarak “farklılaşmanın, iyileştirmenin ve zenginleşen halkın ihtiyaçlarının” olduğu bir mekândır (Simmel, 1903, s.127-128).

Simmel, çağdaşlarının kültürel olarak kentleşmeye karşı kötümser çekişmelerinden büyük ölçüde uzaklaşarak, objektif bir yaklaşımla, özellikle birlikte yaşama zorunluluğunun getirdiği bazı sorumluluklar ve kentsel üretkenlik üzerinden toplumsal kalkınmanın mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Çünkü büyük şehir, entelektüelleşme, kayıtsızlık, iletilimsizlik ve yalnızlık mekânı olduğu kadar aynı zamanda boğucu dayatmalardan ve sıkıcı sosyal kontrollerden kurtulma, özgürleşme ve bireyselleşme mekânıdır (Tablo 1). Bireysel özgürlük, işbölümünün ve son derece farklılaşmış serbest pazar ekonomisinin de temelini oluşturmaktadır. Simmel’e göre kentin artan büyüklüğü ve yoğunluğu, zaman ve mekânın rasyonel bir şekilde düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır, bu da sosyal ilişkiler açısından kent sakinlerine “dakiklik, öngörülebilirlik (hesap verebilme), kesinlik (düzgün olma)” gibi erdemleri dayatmaktadır.

Ancak burada büyük şehrin sunduğu sosyo-ekonomik avantajların herkes için mi yoksa sadece belirli sosyal gruplar (üst tabakaya mensup mutlu azınlıklar) için mi geçerli olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Simmel, toplumlaşma sürecini kendi içinde uyumlu bir şekilde anlatırken, sosyal hayatın estetik boyutuna bile temas etme gereği duymuştur. Ne var ki sorunsal bağlamda sosyal çevreye karşı duyarsızlıkları yanında bireyselleşme üzerine konforlu bir yaşam kuran kesimin de genelde entelektüel düzeyi yüksek, estetik konulara meraklı, kültürlü ve zengin şehirlilerden oluştuğu unutulmamalıdır.

2.2. Büyük Şehir Sakinlerinin Nevrasteniye Yatkınlığı

Simmel, özellikle kentlerde yaşayan gergin bireylerin içsel ve dışsal duygularının ve izlenimlerinin hız kesmeden kesintisiz bir şekilde değişiminden dolayı yaşamın sinirsel boyutunun da yoğunlaştığını ileri sürmektedir (Simmel, 1903, s.116). Simmel, ağırlıklı olarak nüfusu hızla artan büyük ve çarpık kentlerde görülen nevrasteni hastalığını paradigmatik bir şekilde izah etmektedir. Bu sinirsel dinamiğin büyük şehir ve para bağlamında birey üzerindeki etkilerini ortaya koymak, aynı zamanda modernitenin olumsuz yansımalarını da belirlemek anlamına gelmektedir.

Simmel, Paranın Felsefesi kitabında teknoloji hâkimiyetinin hem bir neden, hem de bir sonuç olarak akıllı bilincin üstünlüğüne yol açtığını ileri sürmektedir. Buna göre maneviyat ve ruhun bileşenleri, bilimsel-teknik çağın gürültülü ihtişamı altında boğulmakta ve "iç güvenliğin" yerini donuk bir gerilim hissi, belirsiz ve yönsüz bir hasret almaktadır. Simmel'e göre, "gizli huzursuzluk" ve "bilincin eşiğinin altındaki garip dayatma" sadece "modern yaşamın dışsal telaşı ve heyecanından" kaynaklanmamakta, aynı zamanda içsel durumun bir dışavurumudur (Simmel, 1900, s.675).

Küçük kasabaların sakinlerinin karakteri, rahatlığa, huzura, sakinliğe ve duygusal ilişkilere dayanırken, büyük şehir insanının kişiliği, sinirsel dinamiklerle bağlantılı hale gelmektedir (Simmel, 1903, s.117). Simmel'e göre sinirsel dinamiklerle çevrelenmiş sıkıntılı ortama verilen içsel tepki, nevrasteniye yol açmaktadır. Nevrasteni, en uç haliyle temas korkusuna, bıkkınlığa veya tükenmişliğe dönüşebilmektedir.

Simmel, "temas korkusunu", ruhun duyular için sürekli yeni uyarılarla karşı karşıya kaldığı bir ortama karşı patolojik bir reaksiyon olarak anlamaktadır. Bu durumda sinirsel kişilik, sosyal çevresine karşı bir mesafe oluşturmakta, bir başka deyişle birey, bir dereceye kadar insani ilişkilerde kendi iç dünyasında tepkisel bir bariyer kurmaktadır. Mesafe oluşturmada bu şekilde bir psikolojik bir reaksiyon göstermemiş olsaydı birey, büyük şehrin kaotik trafiğine, kalabalıklarına ve renkli karmaşasına karşı direnç gösteremezdi (Simmel, 1900, s.664-665). Ezici dışsallıklardan korunma arayışı veya gereği olarak "temas korkusu", direkt olarak her enerjik dokunuşun acı verdiği nesnelere çok yakın temasa geçme endişesi ve kaygısı olarak tanımlanabilmektedir (Simmel, 1900, s.661). Maddi, nesnel ve sosyal dünyaya getirilen mesafe ne kadar büyük olursa, bireyin aşırı duyarlılığa veya agrofobiye yakalanma olasılığı da o nispette yüksek olmaktadır.

Simmel, “dokunma korkusu” kavramını, “Sosyolojik Estetik” (1896) makalesinde de işlemektedir. Buna göre “nesne, sadece olabildiğince uzakta olan herhangi bir parçayla uyum sağlamaktadır. Bu, patolojik görüntü açısından “dokunma korkusu” olgusudur, bu vesileyle buradan düşük bir derecesi endemik⁴ hâle gelmiştir: Nesnelere çok yakın ilişkiye girme korkusu, direkt ve enerjik dokunuşun acı verdiği hiperestezi’nin⁵ bir sonucudur. Bu nedenle birçok modern insanın ince ruhluyu, maneviyatı ve farklılaşmış duyarlılığı da ağırlıklı olarak kendini negatif bir zevkte göstermektedir... Halbuki pozitif zevk, enerjik bir şekilde ‘evet’ demekten, hoşça gidene neşeyle ve tereddütsüz olarak ele geçirmekten ibarettir” (Simmel, 1896, s. 214).

Simmel’e göre daha uzak mesafelerle sağlanan iletişim kolaylığı, bu “temas korkusunu” daha da pekiştirmektedir. Çünkü “tarihsel ruh, mekân ve zaman bakımından daha uzak ilgi alanlarıyla olan içsel ilişkilerin bolluğu, bizi insanların ve şeylerin yakınlığından ve temasından kaynaklanan şoklara ve kafa karışıklıklarına karşı her zamankinden daha hassas hâle getirmektedir. Bana öyle geliyor ki, bu temas korkusunun ana nedenlerinden biri de para ekonomisinin giderek daha çok nüfuz etmesidir. Bu (para ekonomisi), daha önceki dönemlerin doğal ekonomik ilişkilerini giderek daha çok tahrip etmektedir” (Simmel, 1896, s.215).

Büyük şehrin yarattığı nevrasteni ve etkilerini, izah edilen “temas korkusu” olgusunun yanında bireylerin hayata karşı ilgisiz bir tutumunu da gözlemlemek mümkündür. Simmel, bireylerin hayata karşı ilgisiz ve umursamaz bir tavır koymasını “zıtlıkları içinde birbirine sıkı sıkıya bağlı olan ve hızla değişen sinirsel uyarıların bir sonucu” olarak tanımlamaktadır (Simmel, 1903, s.121).

Fizyolojik nedenlerin ötesinde farklılıkları bir değişim değerine indirgeyen parasal ekonomi de bireylerin ilgisiz tutumundan ve bıkkınlığından sorumludur. Çeşitli etkilere yenik düşen ilgisiz ve bıkkın birey, böylece her şeyi tekdüze donuk ve gri bir renkle görmektedir. Bu ruh haliyle birey, özellikle

4 Endemi, bir hastalığın veya enfekte edici ajanın belirli bir bölgede veya popülasyon (toplum) grubunda devamlı olarak var olan bir hastalık anlamına gelmektedir. Endemik bölgede hastalığın nedeni (örneğin parazitler) genellikle sürekli olarak mevcudiyetini korumakta ve orada yaşayan bireylerin bir kısmını etkilemektedir. Tıpta endemi, bulaşıcı bir hastalığın dışarıdan herhangi bir etki olmadan sınırlı bir popülasyonda veya sınırlı bir bölgede sürekli olarak görülmesi durumunda kullanılan bir terimdir (Işık, 202, s.136).

5 Hiperestezi, aşırı duyarlılık, duygusal ve duysal sinirlerin artan uyarılabilirliği, özellikle cildin dokunmaya karşı artan hassasiyeti anlamına gelmektedir. Nörolojide hiperestezi, dokunma uyarılarına karşı aşırı duyarlılığı olan bir hassasiyet bozukluğudur. Nöropatik ağrıya eşlik eden bir semptom olarak hiperestezi, özel duyarlar haricinde herhangi bir uyarana karşı duyarlılığın azalmasıdır (Yücel ve Çimen, 2005, s.7).

de iradeyi harekete geçirmek için çaba gösterme gereği dahi duymamaktadır. Simmel'e göre bu durum, şeylerin değerini düşürme meselesinden ziyade özgül farklılıklarına kayıtsız kalma sorunudur. Halbuki hissiyatın ve isteğin tüm canlılığı tam da bu nesnel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ne var ki bıkkın ve yılmış birey, bunu fark edemediği için, genelde lakayt bir tutum sergilemektedir (Simmel, 1900, s.334-335).

Frisby'e göre Simmel, yukarıda nevrasteni ile ilgili ortaya konulan semp-tomları, bilinçaltında yatan nedenlere varıncaya kadar incelemeyi gerekli görmemiştir. Simmel'in nevrasteniye açıklamak istediği başlangıç noktası, sadece şehir hayatındaki sosyal koşullara ve para ekonomisine dayanmaktadır (Frisby, 1984, s.39-40).

Büyük şehir yaşamı ile birlikte modern toplumların sinir siteminin bozulacağına dair Simmel'in öngörüşünün doğru çıktığı saptanmaktadır. Nitekim Türkiye'de de şehirli nüfusun yüksek derecede metropollerde toplanmasının bir sonucu olarak (Garipağaoğlu, 2010, s. 1), bütün ilaç türleri içinde reçete ve temin edilme oranında son yıllarda en büyük artışın gerçekleştiği grup antidepresanlar olmuştur. 2015'te depresif bozukluklar ve anksiyöz bozuklukların insidansının sırasıyla %4,4 ve %4 olarak tahmin edildiği Türkiye'de tüketilen antidepresan miktarının 2003'te 14,2 milyon kutu iken 2012'de %160'lık bir artışla 37,35 milyon kutuya ulaşmıştır (Temel, 2019, s.211). Yeni veriler, kutu antidepresan satışın son yıllarda daha da arttığını göstermektedir. Buna göre 2017'de ortalama olarak 48 milyon kutu antidepresan satılırken, bu sayı 2021'de 60 milyona yaklaşmıştır. Sağlık Bakanlığının, 2020 yılına ait sağlık istatistiklerine göre, 2009'da 1.000 kişi başına günlük 29 antidepresan ilacı düşerken, bu oran 2020'de 49'a çıkmıştır (Şimşek, 2022).

2.3. Büyük Şehir Sakinlerinin Para (Ekonomisi) İle İmtihanı

Para (ekonomisi) ve bunun çeşitli sosyo-kültürel alanlar üzerindeki etkisi, Simmel'in modern yaşam tasvirinde özel bir yere sahiptir. Simmel, para ekonomisi üzerine yazılmış evrimci tezlerle ilgilenmekten ziyade modern ve olgunlaşmış para ekonomisine ve bunun sonuçlarına odaklanmaktadır. Tıpkı bir sanat eseri gibi para ekonomisi de zaman ötesi önemine binaen kendi koşullarını tasvir edebilme gücüne sahiptir. Simmel'e göre para, modernitenin içerdiği uçuculuğu ve akışkanlığı en açık şekilde simgelemektedir. Simmel, bu düşüncesine şu şekilde bir açıklık getirmektedir: "Dünyanın akış karakteri açısından paradan daha belirgin bir sembol kesinlikle bulunmamaktadır. Paranın önemi, elden ele geçmesi gerçeğine dayanmaktadır; durduğu andan itibaren kendine özgü değeri ve anlamı bağlamında artık para değildir. (...)

Deyim yerindeyse, (ancak bu durumda) *actus purus*” (saf gerçek veya temiz eylem) özelliğini taşımaktadır.” Diğer taraftan soyut içeriğiyle para, aynı zamanda üst sıralamadaki kalıcılığın, yasa gibi ideal bir mananın ve gerçek ekonomik değer de bir ifadesidir (Simmel, 1900, s.714-715).

Simmel, nesnelere değerinin kendi mahiyetlerinden kaynaklanmadığını ancak “onlara sahip olma arzusu” ile ilgili olduğunu altını çizmektedir. Ayrıca tüketimin anlamı, bir nesneyi edinmenin önündeki engellerin ve zorlukların üstesinden gelmek ile de bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla “nesnenin kişinin elinden kaçabileceği endişesi” veya “onun için mücadele etmenin gerilimi” gibi kişisel duygular, nesnelere değerini belirlemektedir (Simmel, 1977, s. 38-50). Kişisel isteklerin arttığı böyle bir sosyal yapıda para, “madde haline dönüşmüş toplumsal bir işlev” görmektedir. Bu boyutuyla para, ekonomi ile topluma birbirine bağlamaktadır” (Simmel, 1900, s.209). Dolayısıyla Simmel, parayı toplumsal ağı ören bir örümceğe benzetmektedir (Frisby, 1984, s.51).

Simmel’e göre bütün sosyal oluşumların başlangıç noktası, bireyler arasındaki etkileşimdir. Bu etkileşimlerin toplamı, toplumu oluşturmaktadır. En mükemmel sosyal etkileşim de “bireyler arası yaşamın özgün bir biçimi ve işlevi bağlamında kendine özgü bir sosyolojik varlık” olan mübadeledir (Simmel, 1900, s.89). Para ise sembolik bir nesneden öte başka bir şey değildir. Ancak en saf etkileşim, paranın en saf temsili ile ortaya çıkmıştır” (Simmel, 1900, s.137).

Önemli bir toplulaşma biçimi olarak mübadelenin bizzat kendisi, “bireylerin salt yan yana gelmesiyle birlikte içsel bağı, yani toplumu oluşturan işlevlerden biridir.” Çünkü Simmel’in düşüncelerinde toplum, içindeki üyelerinin ilişkilerinin ortaya çıktığı “taşıyıcı ya da çerçeve” olmaktan çok “bu özel karşılıklı ilişkilerin toplamının özeti veya genel adıdır.” Dolayısıyla mübadele “daha ziyade bir toplulaşmadır, varlığı bir toplumsal grubun bireylerinin toplamını oluşturan ilişkilerden biridir, çünkü ‘toplum’, bu ilişkilerin toplamıyla eş anlama gelmektedir” (Simmel, 1900, s.209-210).

Dolayısıyla modern toplumlarda “para, insan ile insan, insan ile mal arasında bir aracı kurum ve ana payda olarak yer değiştirmektedir. Ancak paranın devamlı olarak başka değerlere dönüşebilmesi için, ilk önce her bir değer ana paydaya getirilmesi gerekmektedir. Para ekonomisinden bu yana ekonomik ilişkinin nesnelere artık doğrudan karşımıza çıkmamaktadır; para bir araç haline dönüştüğünde ancak onlara olan ilgimiz kesilmektedir; ekonomik (faaliyette bulunan) insanın göz önünde bulundurduğu şey, onların kendi olgusal (nesnel) öneminden ziyade bu ara değer üzerinden ölçüldü-

ğünde ne kadar değerli olup olmadığıdır; Sayısız kez (paranın) amaç bilinci, ilgi merkezinden ve sakin kutbundan ziyade bu ara aşamada durmaktadır. Halbuki bu süreçte tüm somut şeyler, sadece kendilerinin belirgin bir şekilde memnuniyet sağlayabilecekleri gerçeğine dayanan çelişki ile durmaz bilmez bir kaçış ile oradan geçmektedir. Ne var ki ancak bu karakersiz ve kalitesiz ölçünün tahmini yapıldıktan sonra değer ve ilgi derecelerine ulaşılabilmesi mümkündür” (Simmel, 1896, s.215).

Simmel'e göre paranın rolünün bu şekilde artmasıyla birlikte para, insanları nesnelere manen uzaklaştırmaktadır. Buna bağlı olarak nesnelere olan duygusal temas kesintiye uğramakta ve insanlar, sanki onları bütünsel, kendine ait ve dolaysız varlığını tam olarak ifade edemediği bir araç üzerinden hissetmektedir. Simmel, bu doğrultuda düşüncelerini şu şekilde tamamlamaktadır: “Öyle görünüyor ki, modern kültürün çok çeşitli tezahürleri, derin psikolojik özelliğe sahiptir. Bu (özellik), soyut bir şekilde insanlar ve nesnelere arasındaki mesafeyi artırma eğilimi olarak tanımlanabilir ve öyle ki bu, sadece estetik alanda en belirgin şekillerini ortaya çıkartmaktadır. Ve eğer bununla beraber nesnelere olan sıkı bir uyumun, onların sarsılmaz gerçekliğini kabullenmenin egemen olduğu natüralist ve sensualist⁶ gibi fenomenler ve dönemler yine yer değiştirdiğinde, bu şaşırtıcı olmamalıdır, çünkü tam olarak iki uç arasındaki salınımlar, her birinin tek başına ortaya çıktığı aynı nevrasteniyi ispat etmektedir” (Simmel, 1896, s.215-216).

Kısacası para, kendi başına değerli bir nesne değildir, “ancak anlamını, diğer nesnelere birbirleriyle olan değer ilişkisini ifade etmekten almaktadır” (Simmel, 1900, s.164). Bir başka ifadeyle birey, bir şeyin değerli olduğuna karar verdiği ölçüde o şeye değer atfedilmektedir. Toplumun artan karmaşık-

6 Türkçeye “Duygusalılık”, “Duyumculuk” veya “Duyguculuk” olarak tercüme edilen “Sensualizm” (Latince sensus: duyum, his), bilginin duyusal düzeyini mutlaklaştıran ve tüm bilginin duyusal algıya (hissiyata) geri döndüğünü, düşünme ile algılama arasında temelde bir fark olmadığını ve düşünmenin tüm sonuçlarının duyusal algılara çözümlenebileceğini varsayan epistemolojik yönelimin bir adıdır. “Sensualizm” kavramı, bilginin kökü veya vasıtası olarak duyumu kabul eden, akli prensiplerle, bütün fikirlerin duyularla elde edilebileceğini savunan materyalist ampirizmdir. Bu kavram, ilk kez 1804 yılında Fransız Joseph Marie Degérando tarafından “History of Philosophy” (Felsefenin Tarihi) adlı eserinde kullanılmıştır. Degérando, fiziksel duyuları tüm düşünce ve eylemlerin kaynağı olarak gören modern teorileri tanımlamak için kullanmıştır. Dolayısıyla “Sensualizm”, insanın fiziksel çevresiyle olan ilişkisi üzerine derinlemesine düşünmenin orijinal yoludur. Daha sonra “Sensualizm” kavramı, felsefi-tarihsel bir kategori olarak kullanılmıştır. “Sensualizm”, Ampirizm’in özel bir biçimini oluşturmaktadır ve öncelikle duyusal algıların nasıl oluştuğu, bunların doğruluğu ve kesinliği ve algıdan genel ve soyut bilginin açıklanmasıyla ilgilenmektedir. Buna göre tüm gerçekliğin bilgisi, algılar ve bunlardan türeyen düşünceler şeklinde duyular tarafından verilmektedir. İdrak, nihai olarak duyu işlevlerinin bir ürünüdür ve bunun dışında anlamak için, başka beceriler ya da ilkeler de şart koşmamaktadır (Seyyar, 2007, s.251).

lığı ve artan farklılaşması ile birlikte, değer ölçüsü olarak para ile mübadele, bireyin bu şahsi takdirine göre bir sosyal olgu veya gerçek haline dönüşmektedir. Şehir sakini, hayatta kalabilmek için, bu gerçekliği kabul etmek ve buna göre bir tavır almak zorunda kalmaktadır. Büyük şehirlerde kümeleşmiş olan modern toplumlar, tüketim ihtiyaçlarını ancak parasal mübadele yoluyla karşılayabilmektedir. Modernitenin bu paradoksal durumunun ortaya çıkmasında şehir sakinlerinin payı da büyük olmuştur. Bu paradoksal durumdan kaçamamanın bir sonucu da modern toplumlarda artan oranda görülen ekonomik bağımlılık, çaresizlik ve yalnızlık duygularından türeyen nevrotik rahatsızlıklardır.

Araştırmalarda somut ve canlı olguların kaybolmasına neden olmadan soyutlama yöntemleri kullanıldığında özellikle toplumlaşma süreçleri daha net bir şekilde tanımlanabilmektedir. Bu anlamda aynı anda hem sonsuz derecede somut, hem de sonsuz derecede soyut bir nesne olarak algılanan parayı, sosyoloji veya kültür temelli teori analizleri çerçevesinde incelemek, bilim insanlarına birçok yeni bilgi imkânı sunmaktadır (Hübner-Funk, 1984, s.190-191).

Simmel'e göre para ne kadar soyutlaşırsa, o kadar çok "tanrısal" bir nitelik kazanmaktadır. Serbest bırakılmış bir para ekonomisi, bazı insanlara inandıkları "eski dinlerinden" daha fazla bireysel özgürlük ve maddi olanak tanımaktadır. Ancak ifade edildiği üzere mağruriyet, nevrasteni, duyarsızlık, kayıtsızlık gibi bu özgürlüğün manevi, ahlâkî, bedensel ve sosyal bedelleri de bulunmaktadır. Buna rağmen modern toplumlar, tercih olarak "modern put" olarak paraya tapar hale gelmiştir. Simmel'in tespitlerine inanacak olursak, para, bir değişim aracı olarak işlevini ne kadar mükemmel yerine getirirse, o kadar soyut ve evrensel ve o kadar da "tanrısal" hale gelecektir (Bienert, 2008). Acaba Simmel, para ekonomisi sayesinde sosyal refaha erişen modern toplumların yeni tanrısının para olduğunu mu ima etmektedir?

Soyutlaşan para, modern insanı paraya daha çok tapmaya götürdüğüne dair teorinin eksik tarafı, paranın hem soyut, hem de somut bir nesne olduğu tespitinde görmek mümkündür. Çünkü paranın aynı anda hem somut, hem de soyut olduğuna dair görüş, mutlak olarak doğru olmamakla birlikte para, tarihsel boyutuyla aynı zamanda hem modern, hem de modern olmayan bir nesnedir. Bir başka ifadeyle bir değişim aracı işlevi gören para, ancak M.Ö. 7. yüzyılda Anadolu'da yaşamış olan Lidyalılar tarafından icat edildikten sonra insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (<https://www.halkbank.com.tr>; Erişim Tarihi: 29.12.2022).

Bu tarihten sonra bir anlamda para, her zaman var olmuştur. Belki de bu nedenden dolayı Simmel, modern ve modern olmayan para ekonomisi

arasında bir ayırım yapma gereği duymamıştır. Ancak tam da bu nedenden dolayı ünlü Alman sosyolog Max Weber, Simmel'i modern kapitalizmi para ekonomisinden yeterince ayırt etmediğinden ötürü eleştirmiştir. Buna göre Simmel, kapitalizmin mahiyetini kavramsal olarak ortaya koyamadığı gibi (Cavalli, 2018, s.587) modernitenin sistematik teorisini de yeterince geliştirememiştir (Makropoulos, 2018, s.374).

Böyle de olsa Simmel'in Paranın Felsefesi'nin önemi, modern insanı parayla ilişkisi içinde göstermesi olmuştur. Karl Marx'ın aksine Simmel, bir toplumun sosyal çözülme ve çatışma potansiyelini, kapitalist üretim ve güç ilişkilerinden ziyade sosyal hayatı her düzeyde nesneleştiren şehir sakinlerinin para hırsında ve nefsanî arzularında görmüştür. Bu bağlamda özellikle ihtiyaç fazlası biriktirilmiş para, toplumsal boyutuyla hem bir sosyal risk faktörü, hem de kişisel boyutuyla sağlığı da etkileyen bir ahlaki sınav sorunudur. Fazla parası olanlar, isteklerini elde etme bakımından belki şanslı olabilmekte, ancak para, gerçek anlamıyla hiçbir zaman (modern) insanların dünyevi saadetini ve huzurunu sağlayan bir nesne olmamıştır.

SONUÇ

Simmel'in modernite teorisini anlayabilmek için, büyük şehir bağlamında üç örnek konu alanı seçilmiştir: nevrasteni, modern şehir sakinleri ve para ekonomisi. Yüzeysel olaylarına ilişkin gözlemler, başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Simmel'in modernite açılımı, her ne kadar parçalı bir şekilde birbirinden bağımsız konulardan oluştuğu izlenimini verse de amaçsal olarak konuların bütünlüğüne odaklanmaktadır. Elde edilen ortak bulgulardan biri de büyük şehirlerde yaşayan modern bireylerin özellikle sinirsel yönleriyle hastalıklara daha yatkın olduğudur. Modernitenin paradoksal bir paradigması olarak tükenmişlik, tepkisizlik, iletilimsizlik, yabancılaşma veya temas korkusu gibi somut sinirsel dinamikler, büyük şehirlerde yaşamının bir sonucudur. Sinirsel dinamiklerin tezahürleri modern yaşamın sonuçları olduğu kadar aynı zamanda nedenleridir de.

Simmel'in modernite teorisinde tarihsel arka plânı bulunmamaktadır. Bunun yerine gündelik hayatın parçalı bir temsili yansıtılmaktadır. Simmel'in çoğulcu yönteminde her şey, birbiriyle etkileşim halindedir. Ancak her şey, başka şeylerle iç içe geçtiğinden dolayı tek tek olarak her bir konuyu müstakil olarak ele almak zorlaşmaktadır. Dolayısıyla nevrasteni, büyük şehir sakinleri ve para konuları da bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Simmel, zaman ötesi bir öneme sahip olan genel gerçekleri anlatabilmek amacıyla bir nesne olarak parayı seçmiştir. Para, modern kültürün "anlam

bütünlüğünü” temsil eden temel bir “sembol” olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle para üzerinden Simmel, çok çeşitli kültürel alanlar üzerindeki etkileriyle, farklılaşmanın nasıl özne (birey) ve nesne ayırımına yol açtığını örnek bir şekilde göstermiştir. Günümüze bakan yönüyle modernitenin belirgin özelliği, şehir hayatının gelişimi ile birlikte para ekonomisine dayanmaktadır. Modernitenin bir sembolü olarak para, modernitenin hem kökü, hem de dinamizmi açısından orijinal karakterini göstermektedir.

Ne var ki para ekonomisinin etkileşimlerinin gerçekten modernitenin kökenini mi temsil ettiği, yoksa bize sadece toplumdaki değişim ve dönüşüm süreçlerinde ortaya çıkan özelliklerini mi yansıttığı sorusu halen geçerliliğini korumaktadır. Simmel, para ekonomisi ile ilgili deneyimleri mantıksal silsile içinde uygun bir şekilde sentezlemiş ve değişim süreçlerinin kültürel boyutlarını tanımlamıştır. Bu yönüyle Simmel’in Para Felsefesi eserinin modern sosyolojinin temel kurucu belgelerinden biri olduğu genelde kabul edilmektedir. Ancak bu eserin modernite ile ilgili araştırmalar açısından anahtar metin hükmünde olduğunu iddia etmek hayli zor görünmektedir. Simmel’in incelemeleri nihayetinde öznel (şahsi) kültürün nesnel kültürle sürekli çatışma halinde olduğu gözlemleriyle son bulmaktadır. Bu hasmane zıtlık, geçmiş deneyimlerden koparılmış ve kendini sürekli olarak yenileyen şu andaki modernliğin bir ifadesidir. Buna göre Simmel’in dünya görüşünde modernite, hep şimdiki zamanı içine alan anlık bir sosyal olgudur.

KAYNAKÇA

- Bienert, M. (2008). Philosophie: Ein Gott namens Geld (Felsefe: Para İsminde bir Tanrı). 01.03.2008. Tagesspiegel. <https://www.tagesspiegel.de/kultur/ein-gott-namens-geld-1620223.html>, Erişim Tarihi: 30.12.2022.
- Cavalli, A. (2018). Max Weber. in: Müller/Reitz (Hg.). Simmel-Handbuch: Begriffe, Hauptwerke, Aktualität. Berlin: Suhrkamp Verlag. 584–588, hier S. 587.
- Frisby, D. P. (1984). Georg Simmels Theorie der Moderne. in: Dahme, Heinz-Jürgen/ Rammstedt, Otthein (Hg.): Georg Simmel und die Moderne. Neue Interpretationen und Materialien. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 9-79.
- Frisby, D. P. (1989). Fragmente der Moderne: Georg Simmel-Siegfried Kracauer-Walter Benjamin. (Fragments of Modernity: Theories of Modernity in the Work of Simmel, Kracauer and Benjamin/1986). (İngilizceden Almancaya Çeviri: Adriane Wünsche). Rheda-Wiedenbrück: Daedalus Verlag.
- Garipağaoğlu, N. (2010). Türkiye’de Kentleşmenin, Kent Sayısı, Kentli Nüfus Kriterlerine Göre İncelenmesi Ve Coğrafi Dağılışı. Marmara Coğrafya Dergisi. Sayı: 22, 1-42.

- Gültekin M. (2007). Georg Simmel'in Düşüncesinde Modern Topum Ve Tüketim Kültürü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 6. Sayı: 20. www.e-sosder.com. 229-245.
- Häussermann, H., Siebel W. ve Wurtzbacher, J. (2004). *Stadtsoziologie: Eine Einführung*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- https://berlingeschichte.de/stadtentwicklung/texte/4_13_bvoelent.htm, Erişim Tarihi: 29.12.2022.
- <https://www.halkbank.com.tr/tr/blog/finans/paranin-tarihi.html#:~:text=Para%2C%20tarih%20sahnesine%20M.%C3%96,paran%C4%B1n%20%C3%BCretim%20yerine%20darphane%20deniyor>, Erişim Tarihi: 29.12.2022).
- Hübner-Funk, S. (1984). Die ästhetische Konstituierung gesellschaftlicher Erkenntnis am Beispiel der "Philosophie des Geldes". in: Dahme/Rammstedt (Hg.). *Georg Simmel und die Moderne*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag. 183–201.
- Işık, A. (2021). Sağlık Ekonomisine Genel Bir Bakış. *IAAOJ-Helath Sciences*, Sayı: 7(2), 135-158.
- Jazbinsek, D. (2001). Die Großstädte und das Geistesleben von Georg Simmel: Zur Geschichte einer Antipathie, WZB Discussion Paper, No. FS II 01-504, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Berlin.
- Jung, W. (1990): *Georg Simmel zur Einführung*. Hamburg: Junius Verlag.
- Karakaya, M. F. (2015). Paranın Felsefesi. *Düşünce Dergisi*. Sayı 2. 48-61.
- Karakaya, M. F. (2018). Kesitlerden Topluma Bakabilmek: Georg Simmel Sosyolojisi Üzerine Bir İnceleme Denemesi. *Sosyoloji Dergisi*. Sayı: 37. 81-99.
- Lichtblau, K. (1997). *Georg Simmel. Einführungen*. Frankfurt am Main, New York: Campus Verlag.
- Korte, H. (1992). *Einführung in die Geschichte der Soziologie*. (Einführungskurs Soziologie, Band 2). Opladen: Leske und Budrich Verlag.
- Makropoulos, M. (2018). Moderne und Modernität. in: Müller/Reitz (Hg.), *Simmel-Handbuch: Begriffe, Hauptwerke, Aktualität*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 374–382.
- Myeong, H. L., Yunna K. ve Seung-Hun C. (2017). Review on Diagnostic Criteria of Neurasthenia: Suggesting Pathway of Culture-bound diseases. *Journal of Pharmacopuncture*. Nr. 20(3), 230-234.
- Rickert, H. (1920). *Die Philosophie des Lebens*. Tübingen: Mohr Verlag.
- Seyyar, A. (2007). *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri (Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü)*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Simmel G. (1989-2015). *Georg Simmel Gesamtausgabe*. (Hg.) in: Otthein Rammstedt vd. 24 volumes. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 159-459.
- Simmel, G. (1890). Über sociale Differenzierung. Sociologische und psychologische Untersuchungen. in: Dahme, Heinz-Jürgen (Hg.) (1989): *Ausätze 1887-1890. Über sociale Differenzierung. Die Probleme der Geschichtsphilosophie 1892. Band 2*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 109- 295.

- Simmel, G. (1896). Soziologische Aesthetik. in: Die Zukunft. Herausgeber: Maximilian Harden. 17. Band; Nr. 5, 204-216.
- Simmel, G. (1900). Philosophie des Geldes. in: Frisby, David P./Köhnke, Klaus Christian (Hg.) (1989). Philosophie des Geldes. Band 6. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Simmel, G. (1903). Die Grossstädte und das Geistesleben. in: Rammstedt, Otthein (Hg.) (1995): Aufsätze und Abhandlungen 1901-1908. Band 7. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 116-131.
- Simmel, G. (1908). Der Raum und die räumlichen Ordnungen der Gesellschaft. in: Rammstedt, Otthein (Hg.). (1992). Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung. Georg Simmel Gesamtausgabe, Band 11). Frankfurt am Main: Suhrkamp, 687-790.
- Simmel, G. (1977). Philosophie des Geldes. 7. Auflage. Berlin: Duncker & Humblot Verlag.
- Simmel, G. (1989-2015). Georg Simmel Gesamtausgabe. Ed. by Otthein Rammstedt et al. Volume: 14. Frankfurt/M.: Suhrkamp Verlag, 330-348.
- Şimşek, B. (2022). Türkiye’de antidepresan satışındaki artış toplumda ruh sağlığının bozulduğunun bir göstergesi mi? 10 Ekim 2022. BBC Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/articles/ckd1ql4q8v1o#:~:text=Sa%C4%9Fl%C4%B1k%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1'n%C4%B1n%20verileri%2C%202020,'de%2049'a%20%C3%A7%C4%B1kt%C4%B1>. Erişim Tarihi: 27.12.2022.
- Temel, M. K. (2019). Modern Psikososyoklinik Etmelerinin Eseri “Antidepresan Kullanım Bozukluğu.” Tıp Etiğince Sorun Teşkil Eden Bir Olgu. Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi. Cilt 24, Sayı 3, 206-216.
- Wirth, L. (1925). A bibliography of the urban community. in: Robert E. Park, Ernest W. Burgess und Roderick D. McKenzie (Hg.): The City. Chicago: University of Chicago Press. 161-229.
- Yücel, A. ve Çimen, A. (2005). Nöropatik Ağrı: Mekanizmalar, Tanı ve Tedavi. Ağrı Dergisi. Sayı: 17(1).